

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»**

**Навчально-науковий інститут
соціально-гуманітарного менеджменту
Кафедра психології та педагогіки**

доц., к.і.н. Інна Віталіївна Шостак

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО
НАПИСАННЯ НАУКОВОГО ЕСЕ
ЗДОБУВАЧАМ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПЕРШОГО
(БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ ОСВІТНЬО-
ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ «ПОЧАТКОВА
ОСВІТА З ПОГЛИБЛЕНИМ ВИВЧЕННЯМ
АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ»**

Острого,
2021

*Рекомендовано до друку навчально-методичною радою
Національного університету «Острозька академія»
Протокол № 3 від 14 грудня 2021 року*

Рецензенти:

З.В. Столяр, канд. пед. наук, старший викладач кафедри української мови і літератури НаУОА

С.М. Галецький, канд. пед. наук, доцент кафедри міжнародної мовної комунікації НаУОА

Шостак І.В.

Методичні рекомендації до написання наукового есе здобувачам вищої освіти першого (бакалаврського) рівня освітньо-професійного програми «Початкова освіта з поглибленим вивченням англійської мови». Острог, 2021. 32 с.

Методичні рекомендації розроблені з метою допомогти студентам, особливо першокурсникам, зрозуміти особливості такого виду наукової роботи як наукове есе. Автор наголосила на ролі наукового есе як засобу навчання, окреслила загальні вимоги до написання. Проаналізовано основні стадії написання наукового есе, вимоги до його структури, стилю викладу матеріалу. Студенти можуть ознайомитися із порадами як успішно написати наукове есе.

© І. В. Шостак, 2021
© Національний університет
«Острозька академія», 2021

ЗМІСТ

Вступ	4
Місце наукового есе у навчальному процесі ...	8
Вимоги до написання есе	17
Стильові особливості наукового есе. Прийоми написання успішного есе	26
Рекомендована до опрацювання література ...	32
Додатки	33

ВСТУП

Науково-дослідна робота студентів – важливий складник навчальної діяльності, що передбачено відповідними нормативно-правовими документами: Законом України «Про вищу освіту» (від 2014 року із змінами та доповненнями), Законом України «Про наукову та науково-технічну діяльність» (від 2016 року із змінами та доповненнями). Законодавець визначає, що одним із основних завдань ЗВО є провадження наукової діяльності шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації і використання отриманих результатів в освітньому процесі (стаття 26 Закону України «Про вищу освіту») [2].

Ефективно організований освітній процес – це органічно поєднані освітня, наукова та інноваційна діяльність. Сучасний ЗВО – це заклад, де проводять активну роботу із залучення студентської молоді до наукової діяльності. І одним із засобів такого залучення є включення до програм різних навчальних дисциплін завдань, які передбачають науковий складник. І тут доречно говорити саме про наукові есе – найбільш оптимальну форму втілення результатів наукової діяльності, що сприяє розвитку навичок майбутнього науковця, творчої особистості, яка вміє висловлювати свої думки, відстоювати їх, аргументувати, робити висновки, переконувати.

У Національному університеті «Острозька академія» особливості наукової діяльності здобувачів

вищої освіти регламентовані такими внутрішніми нормативно-правовими документами: Положення про організацію освітнього процесу (https://www.oa.edu.ua/publik_information/polojennia_osv_oces.pdf), Положення про організацію наукової, науково-технічної діяльності (<https://drive.google.com/file/d/1OYaJpfZ9FrU5z5xTgggMIimwRZQXFRzq/view>), Положення про наукове есе (https://drive.google.com/file/d/1ze_tvTvhwaYhmGP4LSh61gw1xXmaI89j/view).

Майбутні педагоги – це не лише вчителі початкової школи. Це ті особи, які відкриті до знань, уміють критично мислити, здатні самостійно шукати відповіді на питання, яких немає у підручниках. Саме тому їм важливо опанувати навички наукової роботи – і найкраще це зробити через постійне написання наукових робіт, наприклад, наукових есе на різні теми. Ці навички знадобляться не лише майбутньому науковцеві. Не менш важливими вони будуть для тих, хто буде займатися практичною педагогічною діяльністю. Адже ці навички наукової роботи будуть допомагати підвищувати педагогічну майстерність, професіоналізм.

Міжнародна комісія з питань освіти ЮНЕСКО запропонувала основні засади освіти XXI століття: учитися знати, учитися робити (діяти), учитися бути, учитися співіснувати. Для того, щоб утілити ці засади у практичну діяльність, вони мають стати основними вимогами до майбутнього вчителя. Науково-дослідницька культура майбутнього вчителя формується під час навчання на основі можливості бути дотичним до наукової і науково-

педагогічної інформації, взаємодії у науковій сфері, оновлення системи наукових знань.

І перш ніж говорити безпосередньо про наукове есе як вид науково-дослідницької діяльності здобувача вищої освіти, варто звернути увагу на кілька моментів про науково-дослідницьку діяльність. По-перше, це той вид діяльності, який одночасно є регламентованим і творчим. Є суворі вимоги, вихід за рамки яких зробить наукові знання псевдознаннями. А з іншого боку, це творча діяльність, яка дає свободу своєму авторові. Якщо ця свобода не виходить за межу правил і процедур. Ці методичні рекомендації розроблені як дорожня карта по тих вимогах і правилах, що висуваються до написання і оформлення наукового есе.

Чого можна очікувати від виконання студентами такого завдання як написання наукового есе? По-перше, студенти оволодівають різними способами мисленнєвої діяльності (аналітичної, вміння узагальнювати, виділяти головне, систематизувати тощо). По-друге, вони розвивають власну розумову культуру. Це дозволяє їм швидко адаптуватися в інформаційних потоках, критично оцінювати явища і процеси. Студенти розвивають власне мислення, науковий світогляд. Вони вчаться мислити міждисциплінарно. Наукове есе дає можливість показати, наскільки студенти є готові до наукового аналізу педагогічної ситуації або педагогічного явища, наскільки вони розуміють соціокультурний і психолого-педагогічний контекст того, про що пишуть. А також показати, наскільки студенти є самостійними при прийнятті рішень, як будуть реагувати на умови і вимоги педагогічної

ситуації. Наукове есе дає відповідь на питання про те, чи готові студенти застосовувати дослідницький підхід до розв'язання педагогічних завдань.

Наукове есе формує науково-дослідницьку культуру майбутнього вчителя, робить його конкурентноздатним на ринку праці, вчить приділяти значну увагу професійно-особистісному зростанню й самовизначенню. У процесі роботи над есе формується наукове мислення, науковий світогляд, наукове світосприйняття.

Тому наступне важливе питання – питання якості. У сучасному світі, коли ми маємо відкритий доступ до інформації значного обсягу – ми не завжди вміємо нею добре скористатися. І при цьому на п'яти нам наступають формальні вимоги; середня школа, яка чим ближче до 11 класу, тим більше концентрується на тому, щоб навчити учнів розв'язувати тести, але не мислити, не висловлювати свою думку. Тестову систему не цікавить про що і як думає учень. Тут важливо «правильно-неправильно», і жодних намагань почути думку учня не зустрінеш.... Тому спрацьовує парадокс: рівень освіченості, фактаж знань ніби високий, а культура наукового мислення, уміння висловлюватися на низькому рівні.

І вищій школі з 1 вересня доводиться вчити першокурників мислити, аргументовано висловлювати свою думку, вчити мати власну думку. І гарним інструментом у цьому стає наукове есе.

МІСЦЕ НАУКОВОГО ЕСЕ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Цей розділ методичних рекомендацій розпочнемо із тези про ефективність застосування наукового есе у навчальному процесі. І доведемо це.

Як самостійний жанр есе ввів у літературу М. Монтень у праці «Досліди» ще 1580 року. Термін має французьке походження і у перекладі з французької «есе» означає – спроба, проба, нарис.

У сучасних підручниках читаємо таке визначення поняття «есе», що це твір-міркування з вільною композицією, що виражає індивідуальні роздуми і враження автора з конкретного питання або суспільно значимої проблеми й свідомо не претендує на повноту і вичерпне трактування теми. Воно презентує авторське концептуальне бачення певного явища суспільного життя.

Під час написання есе використовують знання, які здобули студенти у ході вивченні дисциплін, передбачених навчальним планом за фахом. З цього можемо сформулювати основну мету написання есе – глибоке і творче вивчення одного із конкретних питань окремої проблемної галузі знань, оволодіння методами наукового дослідження, здобуття навичок критичного мислення.

У процесі роботи над науковим есе студенти удосконалюють і розвивають такі навички і вміння:

- обґрунтовувати актуальність обраної проблеми,
- здійснювати пошук і добір релевантної наукової інформації, працювати з науковою та навчально-методичною літературою,

- логічно і аргументовано висловлювати свої думки, пропозиції, робити висновки,
- правильно структурувати роботу, забезпечувати логічний зв'язок викладу окремих питань,
- удосконалювати навички роботи над текстом, його редагування, літературної обробки, дотримання норм оформлення.

Есе – це той жанр наукової літератури, який дозволяє авторові бути суб'єктивним і зосереджуватися на частковому. Автор може висловлювати спірні міркування, піднімати дискусійні питання. Але важливо бути переконливим, оперувати достатніми аргументами.

Головна місія есе – розкрити самостійне бачення здобувача вищої освіти проблеми на основі опрацьованого матеріалу та самостійний добір аргументів відповідно до обраного підходу, стилю тощо. Викладач використовує есе як засіб навчання, за допомогою якого можна діагностувати продуктивну, творчу складову пізнавальної діяльності студента. Автор есе має проаналізувати інформацію, здійснити її інтерпретацію, показати структуру своїх міркувань, порівняти факти, підходи і альтернативи, сформулювати висновки, надати особисту оцінку досліджуваного явища чи процесу тощо.

Основні завдання, які реалізують студенти під час написання есе:

- здійснюють самостійний теоретичний пошук або узагальнення практичного досвіду вирішення проблем, розгляду ситуацій, явищ тощо,
- творчо, креативно мислять, висловлюють суб'єктивні, при цьому обґрунтовані, оцінки, власне ставлення до

- проблем, форм та методів їх практичного вирішення,
- демонструють знання, враховуючи вимоги навчального плану, мету, завдання навчальної дисципліни, додатково опрацьовувати матеріали, демонструвати самостійну позицію студента,
 - розвивають змістовний характер співпраці студент-викладач.

Есе – це суб’єктивний, індивідуальний, самостійний простір, де формулюються думки та демонструється відповідне ставлення. Іншими словами – це форма творчого вираження теоретичного пошуку студента. Воно передбачає відхід від формалізованого академічного реферату. У результаті з’являється письмова робота іншого рівня культури навчальної діяльності. Есе адресується підготовленому читачеві, чим відрізняється від реферату, що орієнтований на будь-якого читача. Читач наукового есе вже має уяву про що йде мова (тому у тексті не подаємо визначення понять тощо). Це дозволяє автору розкрити новий зміст, а не нагромаджувати факти.

З чого варто розпочати написання наукового есе? Інструментом як досвідченого вченого, так і початківця є методологія наукового пізнання. Розробка методології дослідження – це обґрунтування проекту майбутнього педагогічного дослідження незалежно від форми його представлення (есе, курсова робота тощо). Реалізована методологія дозволяє досліднику отримати нове наукове знання.

Якісна методологія наукового дослідження передбачає обґрунтування шляхів отримання вихідних

положень, логіку дослідження, запланований результат і спосіб отримання цього результату. Іншими словами можемо зазначити, що методологія педагогічного дослідження дозволяє досліднику отримати відповідь на таких три питання:

1. Що має робити дослідник – які джерела вивчати, які емпіричні факти збирати? Яких аргументів вистачить для пояснення своєї позиції, для написання есе?

2. Чому це слід робити (це обумовлюють методологічні засади, які обирає студент)? Навіщо писати есе?

3. Яким чином це варто робити – які методи та методики будуть використані? Яким чином буде здійснюватися пошук аргументів та доказів?

Аналіз есе як специфічного виду наукової роботи вимагає від його автора доброго володіння правилами та принципами використання законів та закономірностей розвитку педагогічної науки. Ці знання та вміння дозволяють проникнути в сутність парадигми педагогіки, зрозуміти процеси, які відбуваються у науці та у практичній діяльності, визначити перспективи подальшого розвитку та засоби впливу на цей розвиток. Закони педагогіки – це об'єктивні, важливі, стійкі, повторювальні зв'язки педагогічної науки з її зовнішніми та внутрішніми чинниками. Закономірності, у свою чергу, вказують на силу та характер таких зв'язків.

У яких випадках викладачі вводять до програми курсу таке завдання як написання есе? Наукове есе може бути індивідуальною самостійною роботою або проміжним

/ підсумковим контролем. Якість есе свідчить про ступінь засвоєння набутих знань, грамотність, загальну культуру та ерудицію. Написання есе сприяє більш чіткому й грамотному формулюванню думок, допомагає розташувати думки в логічній послідовності, вчить використовувати приклади, цитати, необхідні аргументи за відповідною темою. Автор есе має вільно володіти мовою термінів і понять. Текст есе розкриває глибину засвоєння навчального матеріалу.

Які вміння і навички проявляють студенти під час написання наукового есе? Можемо підсумувати, що це творчий підхід, вміння мислити науково, планомірність у роботі, самоорганізація, перемога над страхом помилитися. Творчо підійти до написання есе – це означає прагнути пояснити, описати, проаналізувати, знайти щось нове, чого не побачили інші, хто роздумував на цю ж тему. Наукове есе навіть на 4 сторінки не можливо написати за 1 годину. Цьому має передувати напружена розумова праця. Роздумування над суттю предмету есе, його темою. Слід побачити проблему і знайти шляхи її розв’язання.

Уміння мислити науково – у кожного це своє, особливе. Процес мислення відбувається у кожної людини по-різному, але результату можна досягти лише за умови постійного, цілеспрямованого розмірковування, концентрації на темі дослідження. Перш ніж почати писати, слід обміркувати, виставити пріоритети, скласти план на день, тиждень, місяць – і дотримуватися цих правил.

Планомірність у роботі обумовлює те, що кінцевий результат потім не буде виглядати як хаотичний набір

речень. Це не просто, трудомістко, із затратами часу – сформулювати текст наукового есе. Тому варто мати план написання есе із розподілом часу на пошук інформації, відповідних аргументів, оформлення тексту, його подальше редагування.

Із планомірністю тісно пов'язана самоорганізованість. Відкладання «на завтра» напряду негативно впливає на якість тексту. Також варто мати відповідно облаштоване робоче місце, яке забезпечить високу продуктивність науково-дослідницької праці. Ефективність наукової роботи напряду залежить від дотримання таких правил, як поступове входження у роботу, ритмічність та рівномірність праці, планування роботи. Завдяки цьому у ході роботи над науковим есе формується дисциплінованість, навички тайм-менеджменту, систематичність у виконанні завдань.

Наукове есе вчить працювати під керівництвом. Викладач – це не лише та людина, що затвердила тему есе і потім виставить певні бали за нього. Це той, до кого можна і варто звертатися за порадами, з ким можна консультиватися. Той, хто передасть свій досвід, свої знання.

Не менш важливим є не забувати про творчий характер наукової діяльності. Це означає бути готовим до імпровізації, імпульсивності, залежності від настрою. Тому, щоб досягти результату, імпровізація має бути доповненням до планування, імпульсивність має супроводжуватися систематичністю, а відповідний настрій з'явиться за умови захоплення науковою діяльністю.

Інтуїція. Важко уявити науковця, який буде ігнорувати наукову інтуїцію. Творчий процес без інтуїції

неможливий. Вона є чинником, який визначає позитивне рішення наукової проблеми. Не один випадок в історії показує, що від врахування інтуїції залежить прогрес науки. Взаємодія чуттєвого та логічного забезпечує належне місце інтуїції у процесі наукового пізнання.

Звернення до інтуїції відбувається тоді, коли неможливо одержати результат за допомогою почуттєвого пізнання навколишнього світу або прямого логічного висновку. Інтуїція забезпечує раптовість і несподіваність одержання отриманого результату, а також прийняття ідеї про абсолютну істинність та очевидність результату. При цьому науковець відчуває задоволення від процесу написання і від отриманого результату.

Ефективність науково-дослідної роботи студентів як комплексного засобу формування їх науково-дослідницької культури змінюється у залежності від якості її організації, перш за все, у залежності від широкої та продуманої програми навчальної та творчо-пошукової, дослідно-експериментальної роботи студентів, її зв'язку з фундаментальними дослідженнями, які проводяться у ЗВО, цілеспрямованого планування самостійної роботи студентів. Це стосується і написання наукового есе. Напрямок на синтез навчальної та науково-дослідницької діяльності є пріоритетним.

Ідеали науковості співвідносяться з критеріями науковості, які вимагають визначення правил, за якими оцінюється відповідність (невідповідність) наукових знань узагальненим уявленням про встановлені стандарти. Критерії науковості зумовлюють якісну визначеність тих

засад, з позицій яких те або інше знання розцінюється як наукове і зараховується до розряду наукового знання.

На сьогодні запропоновано немало трактувань еталонів науковості, однак проблема визначення критеріїв науковості не має однозначного рішення. Можна виділити такі критерії науковості: предметність, однозначність, визначеність, точність, системність, логічна доказовість, інструментальна корисність (можливість практичного застосування). І однозначно, ці критерії визначають і якість наукового есе. Чи можна їх сформулювати за допомогою виконання такого виду роботи як написання есе? Відповідь однозначно позитивна.

Студент, який неодноразово писав наукові есе і виконував їх якісно – у майбутньому це педагог, науковець, який здатний до інтелектуальної, розумової діяльності та вміє вирішувати складні дослідницькі та аналітичні завдання, приймати самостійні рішення. Це людина, яку характеризує любов до істини, працьовитість, допитливість, самокритичність, інтелігентність, самоконтроль. Захист есе показує наскільки широкий науковий кругозір і глибина знань у студента, наскільки вміє переконувати і зацікавлювати. У такої особи цікавість переростає у прагнення до знань, формується адекватне сприйняття критики з боку оточуючих, проявляються творчі здібності, пов'язані зі створенням принципово нового інтелектуального продукту, вирішенням таких завдань, які ще ніхто не вирішував.

Сучасний вчитель повинен уміти діяти самостійно, шукати і застосовувати нові засоби в типових, повторюваних і у нетрадиційних педагогічних ситуаціях. І

якщо вчитель вміє бути не просто виконавцем, а самостійно мислячим професіоналом, то від цього тільки «виграють» його учні. Тому важливим завданням, що стоїть перед вищою школою сьогодні, – це якісне поліпшення організації науково-дослідницької діяльності студентів та підвищення рівня наукової культури. І одним із засобів є виконання наукових есе.

ВИМОГИ ДО НАПИСАННЯ ЕСЕ

Наукове есе – це творча робота. Однак вона є певним чином регламентована. Висувається низка вимог до виконання та оформлення наукового есе, які передбачаються державним стандартом до цього виду робіт. Вимоги стосуються змісту, форми, технічного оформлення тощо.

Під час написання есе потрібно враховувати, щоб текст мав достатній теоретичний рівень, тобто тему слід розкрити відповідно до сучасного рівня розвитку науки. Для цього використовують такі наукові підходи та наукові знання, що дозволяють пояснити різні явища, події або процеси з обраної проблемної галузі знань. Автор есе наводить об'єктивні факти і реальні практичні приклади, що є важливою передумовою забезпечення теоретичності тексту.

Слід не забувати про дослідницький характер есе. Для цього необхідно вивчити достатню кількість джерел, систематизувати та проаналізувати різні думки і підходи науковців, представити власний погляд на проблему. Доцільним буде порівняння теоретичних поглядів науковців і практичного досвіду. Есе передбачає формулювання висновків і при потребі – рекомендацій. Обов'язковою умовою є самостійний характер есе. Есе у жодному випадку не може бути компіляцією. Це оригінальне дослідження, на сторінках якого читаємо власну думку автора.

Написання наукового есе – тривалий процес руху до істини, який вимагає вільного володіння матеріалом із

обраної теми та чіткої аргументації власних думок, а також вміння застосовувати наукові методи.

Шлях до наукової істини складається із міркувань, тобто низки суджень, які стосуються певного предмета або питання, ідуть у логічній послідовності одне за іншим так, що з попередніх суджень із необхідністю або високою ймовірністю впливають інші, а в результаті виходить відповідь на поставлене питання. Тобто отримуємо істинний висновок.

Таким чином побудова есе передбачає мисленнєві дії, коли одні або кілька істинних суджень дають автору нове судження, що з певним ступенем ймовірності впливає з них.

Есе розглядаємо як форму прилюдного вираження індивідуальної позиції. Це зумовлює відмінності наукового есе від інших видів науково-дослідної роботи: наукової статті або курсового дослідження. Найбільш характерною особливістю есе є яскраво виражена суб'єктивна забарвленість позиції автора щодо обраної для вивчення проблеми. Відповідно у есе можна не настільки суворо, як у інших роботах, обґрунтовувати важливість обговорюваної проблеми і науково опрацювати аргументи. Одним із завдань есе може бути привертати увагу до проблеми, яка апіорі не вважається актуальною на даному етапі розвитку педагогічної науки. Тому у цій ситуації емоційність та суб'єктивізм є хорошими засобами.

Важливою проблемою є оцінка якості есе. Щоб бути впевненим у тому, що це якісна робота, слід проаналізувати вихідний матеріал, який був використаний (прочитана література, власні міркування й накопичений

досвід); як здійснювалася обробка наявного вихідного матеріалу (його організація, аргументація, докази); глибину аргументації (наскільки точно співвідноситься із піднятими проблемами).

Якість есе напряму залежить від того, як його автор реалізує стратегію написання. Тобто важливе значення має організація дослідження. Зазвичай, вона здійснюється поетапно. Згідно із одного із підходів написання есе може охоплювати чотири етапи.

Перший етап – аналітико-констатувальний. На цьому етапі визначається проблемне поле дослідження. Це дає можливість автору визначитися із темою есе. На етапі вибору теми слід здійснити постановку проблеми (тобто визначення предмету викладу). У цьому допоможе пошук відповідей на питання про те, що спонукало звернутися до цієї проблеми (виокремити певні недоліки, проблеми чи досвід). Наступний крок – вивчення стану розробленості проблеми у вітчизняній та зарубіжній науці, аналізується педагогічна література, формується категорійний апарат дослідження і головна його ідея. Щодо вибору теми наукового есе, то тематика визначається змістом навчальної дисципліни, розробляється викладачем і включається у програму предмету. У деяких випадках студент може самостійно запропонувати тему, обґрунтувавши її доцільність.

Другий етап – аналітико-пошуковий. На цьому етапі здійснюється інформаційний пошук, а саме вивчається реальний стан досліджуваної проблеми. Інформаційний пошук – це аналіз рекомендованої літератури плюс

самостійний пошук, добір матеріалу. Від повноти зібраного матеріалу залежить рівень написання есе.

Третій етап – дослідний. На цьому етапі обґрунтовується авторська концепція. Основу тексту есе складає теза-аргумент, ілюстрація проблеми (основні положення, підкріплені фактами, аргументами, досвідом).

Четвертий етап – завершувально-узагальнюючий. На цьому етапі здійснюється аналіз, систематизація, інтерпретація та оформлення есе. Отже, здійснюється написання тексту есе та подання есе для перевірки. У разі негативної оцінки – есе повертається студенту на доопрацювання і подачі для повторної перевірки.

Аналізуючи процес написання есе, виділимо основні його стадії:

- обмірковування,
- планування (визначення мети, основних ідей, джерел інформації, термінів написання),
- написання,
- перевірка (чи переконливо, чи достатньо коректно використано дані),
- виправлення.

Проаналізуємо вимоги, що висувають до структури наукового есе. І хоча це наукова продукція, яка дає можливість своєму авторові досить широку свободу дій, але, з іншого боку, есе має свого читача. Тому автор есе має продумати структуру тексту таким чином, щоб його думки були донесені до читача, щоб його зрозуміли.

Загальними вимогами до есе є чітка структура, логічна послідовність викладення матеріалу,

переконливість аргументації, стислість і точність формулювань. Порівняно з іншими формами представлення наукових результатів композиція есе може бути достатньо вільною. При цьому обов'язковими елементами є вступ, основна частина, висновки, список використаних джерел та літератури. Типовою помилкою есе є хаотичність викладу думок. Щоб цьому завадити, слід пам'ятати про логічну послідовність представлення ідей та аргументів.

Можемо констатувати, що для наукового есе важливою є наявність чіткої зовнішньої рубрикаційної структури. Хоча структурні елементи есе ми не виділяємо у конкретному плані, але по тексту це має відчуватися. Слід дотримуватися пропорційності компонентів структури.

Текст есе повинен бути внутрішньо структурованим і містити такі елементи:

- титульний аркуш (вимоги представлено у додатку А);
- вступ, де чітко викладена суть проблеми та її аналіз з використанням аналітичного інструментарію, у вступі формулюється головна теза, яка має узагальнюватися і мати своє відображення у висновках, тобто визначається предмет викладу. Тут можна вказати причини вибору теми. Можуть бути поставлені питання, на які планується пошук відповідей;
- основна частина, яка може містити аналіз статистичних даних (якщо такі наявні) та добір прикладів із досліджуваної проблематики. Тобто основна частина включає теоретичні основи обраної проблеми і виклад основного питання. Для цього основний акцент робиться на аргументацію. Автором подаються факти,

судження, наукові дані, за допомогою яких читача переконують в істинності того, про що йде мова, в істинності головної тези. Головну тезу варто розбити на кілька, до кожної тези слід сформулювати кілька (2-3) аргументів. Потрібно не забувати, що в основній частині має бути відображена я-позиція. При потребі можуть використовуватися графіки, діаграми, таблиці;

- чітко сформульовані висновки, у яких варто представити вирішення проблеми, пропозиції, рекомендації. Тобто це підсумок аналізу проблеми, відповідні узагальнення;
- список використаних джерел та літератури, які були опрацьовані при підготовці есе.

Залежно від поставленого питання виклад матеріалу, основних ідей здійснюється, відштовхуючись від таких категорій: причина – наслідок, загальне – особливе, форма – зміст, сталість – мінливість тощо.

Слід пам'ятати: один абзац має містити одне твердження і відповідний доказ, підкріплений матеріалом, у тому числі це може бути візуалізація: графік або ілюстрація.

Доказ – сукупність логічних прийомів обґрунтування істинності якого-небудь судження за допомогою інших, пов'язаних суджень. Доказ, або аргументація має спиратися на дані науки й суспільно-історичну практику. Це міркування, що використовує факти, судження, наукові дані й переконує нас в істинності того, про що мова йде.

Структура доказу є такою: теза, аргументи, висновки або оцінювальні судження. Теза – це положення (судження), яке потрібно довести. Аргументи – це

категорії, які використовують при доказі істинності тези. Оцінювальні судження – думки, засновані переважно на наших переконаннях, віруваннях або поглядах, які виражаються у емоційно-експресивній формі. Висновок – думка, заснована на аналізі фактів.

Дослідники, які написали не одне есе, дають такі поради щодо побудови есе автору-початківцю. Будь-який науковий твір, у тому числі написання есе, варто розпочати зі вступу, в якому має бути висвітлено загальний підхід до теми. Вступ повинен містити проблемне завдання і відповідь на поставлене питання. Автор есе не має права описувати все, що йому відомо в обсязі заданої теми, а лише те, що буде творчою відповіддю на поставлене питання у темі. Упродовж усього есе необхідно підкреслювати зв'язок поданих фактів з тезою.

Основна частина есе будується таким чином, щоб переконати читача, донести свою позицію. Для цього автор есе має використовувати вагомні аргументи. Тому головною порадою є те, щоб озвучувати головні ідеї та факти, які підтверджуватимуть приклади до цих ідей. Не слід розпорошуватися на другорядному.

І не менш важливим є висновок. Есе має містити озвучену кінцівку. При цьому висновок есе не обов'язково має носити завершений характер. Це може бути ствердження будь-чого, запитання чи остаточно ще не завершені роздуми.

Невеликий обсяг наукового есе ставить його автора у рамки, вчить лаконічно висловлюватися. Формулювання

тексту есе має виключати можливість неоднозначного тлумачення поданої інформації.

Іншими важливими вимоги до тексту наукового есе є використання державної мови, якщо інше не передбачено рекомендаціями і програмою курсу. Грамотність і ще раз грамотність – це одна із основних характеристик представлення результатів дослідження у письмовому вигляді.

Наступне, про що слід написати, – це вимоги до технічного оформлення тексту. У цьому аспекті теж слід дотримуватися вимог, які загалом носять так би мовити універсальний характер і стосуються й інших видів наукових робіт.

Текст роботи друкують чорним кольором на одній стороні білого аркушу формату А4 (210x297 мм) з абзацним відступом у 1,5 см. Відступи від краю аркушу (межі тексту): ліве – 3 см, праве – 1,5 см, нижнє – 2 см, верхнє – 2 см. Шрифт тексту – Times New Roman 14 кегль, інтервал – 1,5.

Номер сторінки проставляється зверху посередині аркушу арабськими цифрами, відступ від краю до нижнього колонтитулу має становити 1 см. Титульний аркуш включається у загальну нумерацію сторінок, але номер сторінки на ньому не проставляється.

Обсяг есе – не менше 600-750 слів (від 3-х сторінок формату А4).

У разі використання літератури та інших джерел посилання на них обов'язкове. На відміну від реферату, який адресується будь-якому слухачеві есе – адресується підготовленому слухачу. Тобто людині, яка вже має уяву,

про що йде мова. Власне, така «адресність» дозволяє автору есе зосередити увагу на розкритті нового змісту, а не нагромаджувати різними службовими деталями викладення матеріалу в письмовому форматі. Тому посилання на першоджерела, якщо такі присутні, – обов'язкове.

Отже, можемо підсумувати, що процес оформлення результатів наукової творчої праці передбачає знання і дотримання певних стандартів. Наукова робота має характеризуватися високим рівнем змісту, відповідною структурою, оформленням. Якісне есе – це есе, у якому усі структурні аспекти витримані на високому методологічному рівні:

- композиційна структура – усі елементи есе мають бути поєднані у єдине ціле – науковий твір;
- рубрикаційна – текст есе містить у собі відповідні структурні одиниці, а саме, вступ, основна частина, висновки;
- логічна – виклад думок має відповідати нормам логічного мислення, усі тези і аргументи мають бути взаємопов'язаними;
- мовностилістична – дотримано вимог наукового стилю, мова високої якості;
- графічна – при потребі, будуємо якісні таблиці та ілюстрації.

СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО ЕСЕ. ПРИЙОМИ НАПИСАННЯ УСПІШНОГО ЕСЕ

На сторінках методичних рекомендацій ми аналізуємо вимоги, що висувають до наукового есе. При цьому стиль викладу матеріалу в есе відрізняється від інших наукових текстів. Есе можна розглядати як так званий «літературний синтез» різних стилістичних прийомів.

Варто пам'ятати, що стильові кордони жанру есе досить розмиті. І не просто пам'ятати, але так писати. Думки можемо викладати і як записки, і як роздуми. Це нарис, зарисовка, фрагментарна розповідь. Есе припускає вираження точки зору автора, дозволяє авторові мати суб'єктивну оцінку предмета міркування. Дає можливість нестандартного, творчого висвітлення матеріалу.

Ми вже згадували, що головне – позиція автора, який може сконцентруватися на фрагменті дійсності замість того, щоб освітлювати всі проблеми деякої галузі однаково. Жанр есе дозволяє зосередитися на частковому, а не лише на головному, висловлювати спірні міркування, але при цьому наводячи максимально аргументовані та переконливі докази.

Стиль есе відрізняється образністю. Що розуміють під поняттям «образ»?

Образ у філософії – це результат й ідеальна форма віддзеркалення об'єкта у свідомості людини, що виникає в

умовах суспільно-історичної практики, на основі й у формі знакових систем. У психології образ – суб’єктивна картина світу, що включає самого суб’єкта, інших людей, просторове оточення і тимчасову послідовність подій. Художній образ – це категорія естетики, засіб і форма освоєння життя мистецтвом; спосіб буття художнього твору.

Інша особливість стилю есе – це афористичність, може навіть бути парадоксальність. Есе буде цікавим, якщо в ньому будуть непередбачувані думки, несподівані повороти. Для есе характерне використання численних засобів художньої виразності: символи, метафори, порівняння, алегоричні образи тощо. Щоб заглибити читача в тему, автору есе необхідно використовувати різноманітні асоціації, проводити паралелі, шукати аналогії. Мовна будова есе – це динамічне чергування полемічних висловів, питань, проблем, використання розмовної інтонації і лексики.

На відміну від реферату, який адресують будь-якому слухачеві, есе – адресують підготовленому слухачеві. Тобто людині, яка вже має уявлення, про що йдеться. Власне, така «адресність» дозволяє автору есе зосередити увагу на розкритті нового змісту, а не нагромаджувати різними додатковими деталями виклад матеріалу в письмовому форматі.

Які приховані небезпеки таїть у собі жанр есе? Чому може бути важко дотримуватися стильових особливостей цього різновиду наукової діяльності?

По-перше, при вільній композиції автор може захопитися певним міркуванням і відійти від теми. І тоді

початок і кінець есе не є пов'язаними між собою. Інша проблема – прагнення до саморозкриття, намагання показати свою думку з приводу предмету дослідження може призвести до того, що есе перетворюється не на роботу з певної теми, а на розповідь «про себе».

Емоційне забарвлення есе – це важлива його характеристика. Однак, якщо автор не має ґрунтовної аргументації, то може намагатися це приховати саме за емоційністю викладу матеріалу. Тобто підвищеною емоційністю автори есе інколи намагаються прикрити бідність його змісту. Наступне – це індивідуальне сприйняття. Метафори і образи, що наводить автор, можуть виявитися непереконаливими для більшості читачів, до яких звертається автор.

Головними особливостями жанру есе є:

- невеликий обсяг і конкретність теми;
- особовий підхід до її розкриття, суб'єктивність, інколи парадоксальність думок;
- вільна композиція, що визначається примхливим рухом думки, враженнями, спогадами, асоціаціями;
- вільне використання мови – від слів високого стилю до розмовної лексики;
- атмосфера довіри до читача, розмовна інтонація.

І у продовження теми наголосимо, що прийомів для написання успішного есе існує багато. Наведемо деякі з них, ті, які рекомендуємо використовувати, щоб Ваше есе читали із цікавістю і дочитували до кінця (і не лише тому, що викладач має поставити Вам за нього певні бали).

По-перше, має бути ефектний початок – вступ дуже важливий елемент твору. Читач визначає для себе, чи варто йому читати Ваше есе. Як зробити так, щоб рішення читача було на Вашу користь?

Для вдалого початку есе існує кілька підходів.

1. Стандартний. Він є найбільш поширеним. Необхідно відповісти на такі запитання: *хто, що, коли, де, чому і як*. Не обов'язково відповідати на всі запитання одразу. Відповіді на ці запитання дадуть змогу читачеві зрозуміти, чого йому очікувати.
2. Несподіваний. Це може бути що завгодно, але читач повинен бути здивований або навіть шокований.
3. Дієвий. Почати із опису самого процесу, а причини й наслідки розкрити вже далі по тексті. Цей підхід зручний для коротких есе.
4. Авторитарний. Інформацію подають у наказовому тоні, чим створюється враження упевненості автора в собі і своїх аргументах.
5. Інформативний. Читачу одразу пропонують інформацію про те, що буде далі у тексті есе.
6. Цитатний. Есе – це один із небагатьох наукових творів, де можна і навіть варто подавати цитати. Вдало підібрана цитата одразу привертає увагу читача. Якщо, звичайно, це цікава фраза, а не слова, які давно у всіх на слуху і не по темі.
7. Діалоговий. Такий початок робить із читача учасника діалогу. У такий спосіб читач стає учасником, а не простим приймачем інформації.

По-друге, варто наголосити на такому прийомі, який стосується хронології викладу матеріалу в есе. Пам'ятайте

про послідовність подій, але при цьому – це не повинно бути головним, адже Ви не пишете хроніки. Хронології має бути рівно стільки, щоб було зрозуміло, про який час Ви пишете і яка була послідовність подій, але щоб не було нудно. Не намагайтесь у дрібницях описувати все, що відбувалося у певний період.

Наступна порада: продумайте добре, можливо, Вам варто оповідати про події чи явища або їх описувати. Це буде історія, що триває до самого кінця есе. Або використайте яскраву образність та цікаві деталі, які будуть довгий час тримати під враженням Вашого читача.

І щодо закінчення есе - останні абзаци (чи один абзац) мають завершувати Вашу думку і залишити в пам'яті читача яскравий слід.

Які ще поради дають тим, хто хоче писати есе? Писати слід позитивно, бажано про те, що є, – тоді з'являється оптимізм, а не про те, що є недосяжним. Не забувайте кожну тезу, кожен аргумент пов'язувати між собою. Слід плавно переходити від однієї частини тексту до іншої, від одного абзацу до іншого. Вживайте зрозумілі слова, передусім, зрозумілі для Вас. Уміти просто і доступно писати – це талант. Пам'ятайте, що кожне слово, яке Ви написали, є важливим, має змістове навантаження. Щодо структури речень, то варто зауважити, що насправді читати речення правильної структури нудно. Додайте різноманітності, але не забувайте про лаконічність.

І, мабуть, найголовніша порада – читайте книги про те, як писати есе. Читайте наукові есе видатних учених і своїх одногрупників! Це корисно, це розвиває.

РЕКОМЕНДОВАНА ДО ОПРАЦЮВАННЯ ЛІТЕРАТУРА

1. Аносов І., Елькін М., Головка М., Коробченко А. Основи науково-педагогічних досліджень. Мелітолополь, 2015. 218 с.
2. Закон України «Про вищу освіту». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
3. Кустовська О. Методологія системного підходу та наукових досліджень. Тернопіль, 2005. 124 с.
4. Лузан П., Сопівник І., Виговська С. Основи науково-педагогічних досліджень. К., 2010. 219 с.
5. Положення про наукове есе. Острог, 2017. 6 с.
6. Сисоєва С., Кристопчук Т. Методологія науково-педагогічних досліджень. Рівне, 2013. 360 с.
7. Тушева В. Основи наукових досліджень. Харків, 2014. 408 с.
8. Хриков Є.М. Методологія педагогічного дослідження: монографія. Харків, 2018. 294 с.
9. Методологія, методика і методи організації науково-педагогічних досліджень. *Методологія наукової діяльності*: навч. посіб. / за ред. Д.В. Чернілевського. Вінниця, 2012. С. 216-241.
10. Положення про організацію освітнього процесу. URL: https://www.oa.edu.ua/publik_information/polojennia_osv_procес.pdf.
11. Положення про наукове есе. URL: https://drive.google.com/file/d/1ze_tvVhwaYhmGP4LSh61gw1xXmaI89j/view
12. Положення про організацію наукової, науково-технічної діяльності. URL: <https://drive.google.com/file/d/1OYaJpfZ9FrU5z5xTgggMIimwRZQXFRzq/view>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Зразок титульної сторінки

**Національний університет
«Острозька академія»
Навчально-науковий інститут
соціально-гуманітарного менеджменту
Кафедра психології та педагогіки**

НАУКОВЕ ЕСЕ

на тему:

Студента (-ки) групи _____

(ім'я, ПРІЗВИЩЕ)

Есе перевірів (-ла):

(ім'я, ПРІЗВИЩЕ)

Острог, 2022